

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ

Грунтовне вивчення проблем етнічної та національної самосвідомості почалося в 60-ті роки XIX ст., коли М. Лацарус і Х. Штейнталь у книзі „Думки про народну психологію” (1865) зробили спробу подати систему народної психології як науки. Вони трактували „народний дух” як психічну подібність індивідів, які належать до однієї нації, вважаючи, що їх самосвідомість може бути розкрита шляхом порівняльного вивчення та аналізу мови, міфології, моралі, культури різних народів.

В. Вундт для відповідей на питання, що стосуються психології народів, пропонує використовувати такий метод, як аналіз конкретно-історичних актів духовного життя – мови, міфів, вірувань, звичаїв, традицій, які містять у собі народний дух етносу, народу [3, с. 8].

У XX–XXI ст. проблемам етнічності та етнічної самосвідомості значну увагу приділяють філософи, етнографи, філологи, соціологи та предстваники психологічної науки Г. М. Андрєєва, А. Г. Асмолов, Є. В. Афонасенко, А. С. Баронін, П. І. Гнатенко, В. Б. Євтух, В. Г. Крисько, А. М. Львовичкіна, В. С. Мухіна, В. М. Павленко, М. І. Пірен, Ю. І. Римаренко, В. Ю. Хотинець, Н. Н. Чебоксарова та ін., роботи яких мали суттєвий вплив на розвиток теоретичних проблем самосвідомості.

На сьогодні загальносвітовою тенденцією є активізація інтересу до теоретичних й емпіричних досліджень етнічної самосвідомості. На суттєву роль етнічної самосвідомості в багатьох сферах життєдіяльності людини вказували Ю. В. Арутюнян, Л. М. Дробіжева, підкреслюючи її місце у мобілізації етнічної спільності, консолідації, соціального контролю, прагнення до партнерства чи домінування [1, с. 177-179].

Розрізняють вузьке й широке значення поняття „етнічна самосвідомість” (Й. Вирост, 1989) або два аспекти цього поняття (А. Дашдаміров, 1977). У центрі уваги дослідників стоять питання про те, в якому віці і з чого саме починається процес формування етнічної, національної та громадянської самосвідомості; які етапи його розвитку та внутрішня структура; які чинники впливають на цей процес та ін.

В. Ю. Хотинець визначає етнічну самосвідомість як стійку систему усвідомлених уявлень і оцінок, реально існуючих етнодистанціюючих і етноінтегруючих компонентів життєдіяльності етносу [11, с. 88]. О. В. Афонасенко зазначає, що етнічна самосвідомість може мати різні види – від яскраво виражених агресивних шовіністичних явищ до невиразного розмитого стану етнічної ідентичності [2, с. 63]. В. С. Мухіна вказує на такі змінні етнічної самосвідомості як традиційна культура та ціннісні орієнтації етносу, які входять у структуру самосвідомості кожної особистості [8, с. 26].

Етнічна самосвідомість складається протягом всього періоду розвитку людини, з дитинства до досягнення зрілості; формується в тісному взаємозв'язку з вихованням, освітою і передається від покоління до покоління на шляху історичного існування народу. Цілісної оформленості на рівні Я-концепції вона набуває в юнацькому віці. Головними ознаками етнічної самосвідомості є усвідомлення етнічної спільності, особливих етнопсихологічних рис, особливої етнічної культури, а також: соціально-моральна самооцінка та етнічна самоідентифікація. Отже, етнічну самосвідомість можна визначити як присвоєння індивідом свідомості етнічної спільності, що породжується спільністю економічних зв'язків, території, мови, а також деяких загальних традицій, особливостей культури, психології.

У сучасних етнопсихологічних дослідженнях [6; 7; 9] можна виділити: 1) порівняльні дослідження етнічних особливостей психофізіологічних, когнітивних процесів, пам'яті, емоцій, мови, представлені у рамках загальної та соціальної психології; 2) культурологічні дослідження, спрямовані на з'ясування особливостей символічного простору та ціннісних орієнтацій представників етнічної культури; 3) дослідження етнічної самосвідомості, що базуються на соціально-психологічних методах вивчення соціальних установок, міжгрупових і міжособистісних відносин; 4) дослідження етнічних особливостей соціалізації молодого покоління, зокрема виявлення джерел зростання етнічної та національної свідомості у різних соціальних умовах і етнічних середовищах.

Об'єктом нашого дослідження виступає самосвідомість особистості, а предметом – чинники розвитку етнічної самосвідомості.

В. Г. Крисько вважає, що серед чинників, які суттєво впливають на формування етнічної та національної свідомості й самосвідомості будь-якого народу, найважливіше місце посідає культура та її окремі елементи. Пріоритет серед цих елементів належить мові [6]. Видатний вітчизняний філософ і філолог О. О. Потебня розглядав мову не тільки як етнодиференціюючу, а й як етноформуючу ознаку будь-якого народу [10, с. 121-124]. Володіння мовою знаків і символів є результатом особливої пізнавальної діяльності, яка поєднується з формуванням у культурних традиціях етносів природознавчих і суспільнознавчих уявлень різних за ступенем усвідомлення.

Л. С. Виготський в центр аналізу виявлення своєрідності психіки різних народностей і етнічних груп пропонував ставити дослідження структури, специфіки розвитку, особливостей національного середовища їх проживання і діяльності, які і визначають динаміку того, що обумовлює етнічна своєрідність психічних процесів особистості і груп людей [4, с. 165-167]. Відповідно, ми можемо розглядати такі особливості як чинники формування етнічної самосвідомості.

Вплив екологічного чинника на психологічну діяльність українського етносу відзначається в дослідженнях О. Киричука, В. Павленко, І. Рибчина, С. Тагіна та ін. [5; 9]. Поряд з геопсихічним та екологічним чинниками можна відзначити й важливий вплив геополітичного та історичного чинників на розвиток етнічної самосвідомості [13]. Ще одним з чинників, що впливає на розвиток етнічної самосвідомості є релігія. Зрозуміло, що вона пов'язана передусім з процесом формування самосвідомості релігійної, зміна якої зумовлює зміну устрою життя, моралі, етичних норм, установок і психічного стану загалом [7, с. 108]. Сім'я є чи не найважливішим соціокультурним чинником формування етнічної самосвідомості. Установки й стиль сімейного виховання тісно пов'язані з наявністю в етнічній культурі тих чи інших мотиваційних настанов (потреба у досягненні, орієнтація на інших та ін.), що має певні етносоціальні та етнопсихологічні джерела й наслідки. Універсалізація і трансформація етнічної культури здійснюється під впливом ще одного вельми важливого фактору – глобалізації геосвідомості. Тому мова повинна йти не про суто етнічну культуру, а про те, якими засобами етнос має зберегти ознаки етнічної культури, її унікальність за умов глобальної універсалізації та стандартизації, які "нав'язливо впроваджуються" у психіку людини, її свідомість та самосвідомість [14].

Отже, на основі вищезазначеного до чинників формування і розвитку етнічної самосвідомості особистості ми відносимо, передусім культуру – в широкому розумінні цього слова – освіта, мистецтво, релігія, сімейне виховання, екологічні, геополітичні, історичні та соціальні умови становлення і розвитку етносу. Подальші наші роботи будуть присвячені більш ґрунтовному аналізу вказаних чинників.

Використана література:

1. Арутюнян Ю. В. Этносоциология / Ю. В. Арутюнян, Л. М. Дробужева, А. А. Сукулов. – М.: Пресс, 1998. – С. 177-179.
2. Афонасенко Е. В. Особенности этнического самосознания современной учащейся молодежи Китая и России: дис. ... кандидата психол. наук: 19.00.01 / Афонасенко Елена Викторовна. – М., 2004. – С. 25-110.
3. Вундт В. Проблемы психологии народов / В. Вундт // Преступная толпа. – М.: Ин-т психологии РАН, изд-во "КСН+", 1998. – С. 8.
4. Выготский Л. С. Собрание сочинений. – В 6 т. / Л. С. Выготский; [под ред. В. В. Давыдова]. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2: Проблемы общей психологии. – 1982. – 504 с.
5. Киричук О. В. Ментальність: сутність, функції, генез / О. В. Киричук // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості: тези доп. та матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К.; Луцьк, 1994. – С. 720.
6. Крысько В. Г. Этнопсихология и межнациональные отношения. Курс лекций / В. Г. Крысько. – М.: Издательство "Экзамен", 2002. – 448 с.
7. Львовичкіна А. М. Етнопсихологія: навч. посіб. / А. М. Львовичкіна. – К.: МАУП, 2002. – 144 с.
8. Мухина В. С. Личность в условиях этнического возрождения и столкновения цивилизаций: XXI век личности / В. С. Мухина // Развитие личности. – 2002. – № 1. – С. 26.
9. Павленко В. М. Етнопсихологія: навчальний посібник / В. М. Павленко. – К.: Сфера, 1999. – 408 с. – С. 62-64.
10. Потебня А. А. Из записок по теории словесности / А. А. Потебня. – Харьков, 1930. – С. 26.
11. Хотинець В. Ю. Этническое самосознание / В. Ю. Хотинець. – СПб.: Алетейя, 2000. – С. 7, С. 88.
12. Хрущ В. Етнопсихологічні аспекти вивчення української ментальності / В. Хрущ // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості: Тези доп. та матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К.: Луцьк, 1994. – С. 161-163.
13. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Янів В. – Мюнхен: Б. в., 1993. – 213 с.
14. www. http://etno.ua/web.org/glossary/i.html

Аннотація

Стаття посвячена проблемі теоретичного аналізу детермінант, которые влияют и определяют базовые направления развития этнического самосознания этносов и личности. В результате теоретического анализа были выделены следующие детерминанты развития этнического самосознания – религиозная вера, семейное воспитание, экологический, геополитический, исторический и социальный фактор.

Annotation

Article is devoted to the theoretical analysis of the factors affecting the formation and development of ethnic self-ethnoses and specific person. As a result of theoretical analysis it was determined that such factors are, first of all, is the culture – in the broadest sense of the word – education, art, religion, family education, environmental, geopolitical, historical and social conditions of the formation and development of ethnicity and identity.

УДК 378.064.2

Ольшевська Я. О.

СУБЕКТИВНИЙ ПІДХІД У ПЕДАГОГІЧНІЙ ВЗАЄМОДІЇ В СИСТЕМІ ВІДНОСИН “ВИКЛАДАЧ-СТУДЕНТ”

Процес здобуття людиною освіти – це набуття та збагачення особистістю культурно оформлених зразків поведінки і діяльності, а також сталих форм громадського життя. Основний напрям розвитку освіти в Україні, окреслений в першій чверті ХХІ століття – це особистісна орієнтація освіти [7, с. 4]. На нашу думку, особистісна орієнтація освіти в першу чергу залежить від рівня особистісної наповненості кожного окремого педагога у вищій школі.